

SIMONOVITS GÁBOR–KÉZDI GÁBOR

Az anyagi nehézségek hatása a kisebbségi identitásra*

Az anyagi nehézségek hatását vizsgáljuk a kisebbségi identitásra Magyarországon, egy tízezer fős longitudinális vizsgálatot használva. Panelökonometriai módszerek segítségével bemutatjuk, hogy a cigány származású fiatalok nagyobb eséllyel azonosítják magukat romaként, amikor a családjuk rossz anyagi helyzetbe kerül, és ez a hatás azok között a legerősebb, akik etnikailag vegyes családban élnek. Összességében ezek az eredmények egybecsengenek az etnikai identitás önképen alapuló értelmezéseivel, és arra mutatnak rá, hogy az identitás rövid távú változásai megerősíthetik a kisebbségekkel kapcsolatos sztereotípiákat.

BEVEZETÉS

Az etnikai identitás kérdése központi helyet foglal el azokban a társadalmakban, ahol különböző etnikai csoportok élnek együtt (*Cederman–Girardin* [2007], *Habyarimana és szerzőtársai* [2007]), azonban keveset tudunk arról, hogy egyáltalán miért azonosulnak az emberek etnikai csoportokkal, és hogyan változnak időben ezek az identitások. Az etnicitás konstruktivista elméletei szerint az identitás nem veleszületett tulajdonság, hanem a társadalmi és politikai környezet által meghatározott jellemző (*Chandra* [2012]). Számos új kutatás mutat ezzel egybecsengő eredményeket: makroszintű folyamatok, mint például a politikai választások erős hatással lehetnek arra,

* A cikk alapjául szolgáló tanulmány angolul jelent meg *Economic Hardship Triggers Identification with Disadvantaged Minorities* címen a *Journal of Politics* 78. számában 2016-ban (*Simonovits–Kézdi* [2016]). A cikkhez kapcsolódó függelék elérhető a következő helyen: https://www.dropbox.com/s/553hqahro2i679b/simonovits_kezdi_jop_appendix.docx?dl=0. Itt is köszönetet mondunk *Bálint Lillának, Lauren Davenportnak, Hudomiet Péternek, Janky Bélának, David Laitinnak, Neil Malhotrának, Amanda Robinsonnak és Aliya Sapersteinnek* a kutatáshoz kapcsolódó hasznos megjegyzéseikért. Külön köszönet illeti *Kertesi Gábort* az Életpálya-felmérés létrehozásáért.

hogy egy társadalom tagjai milyen csoportokkal azonosulnak (*Eifert és szerzőtársai* [2010], *Michéltch* [2015]). Ebben a cikkben a korábbi kutatásokat kiegészítve azt vizsgáljuk, hogyan befolyásolják az egyéni szintű körülmények az etnikai identitást és annak generációk közötti transzmisszióját.

Érvelésünk elméleti kerete egy olyan konstruktivista megközelítés, amely azon alapul, hogy az etnikai identitást származási és nem származási tényezők együtt határozzák meg. A származás korlátozza ugyan azoknak a csoportoknak a körét, amelyekkel az egyéneknek lehetőségük van azonosulni, de az, hogy egy valaki hogyan azonosítja magát egy adott időpontban, függ attól, hogy mennyire látja magát hasonlónak egy etnikai csoport „tipikus tagjához” (*Turner és szerzőtársai* [1987], *Shayo* [2009]). Azok közül az attribútumok közül, amelyek potenciálisan társulhatnak etnikai csoportokhoz, a szegénységre helyezük a hangsúlyt, mivel sok társadalomban az etnikai kisebbségeket gazdasági marginalizáció jellemzi (*Laitin* [1995]). A központi hipotézis tehát, amelyet ebben a tanulmányban vizsgálunk: egy egyén nagyobb eséllyel azonosul egy marginalizált etnikai kisebbséggel, amikor ő maga is anyagi nehézségekkel szembesül.

Magyarországot etnikai összetétele különösen alkalmassá teszi elemzésünkhöz. Az ország lakosságának elsöprő többsége kizárólag magyarnak vallja magát, és ez a többség egy kis (5–10 százalékos) cigány kisebbséggel él együtt, amelynek tagjai nagyrészt *romának és magyarnak* tartják magukat. A romák több mint 500 éve telepedtek le az országban, beszélnek a közös nyelvet, osztyák az országban domináló keresztény vallást, és főképp etnikailag kevert környezetben élnek. Emellett azonban legtöbbször mélyszegénységben él, és súlyos előítéletekkel, valamint hátrányos megkülönböztetéssel kénytelen szembesülni. Például egy nemrég kiadott kutatás szerint a magyarok 60 százaléka egyetértett azzal az állítással, hogy „*a bűnözési hajlam a cigányok vérében van*” (*Bernát és szerzőtársai* [2013]).

Hipotézisünk vizsgálatához a Tárki Életpálya-felmérését használjuk, amely egy tízezer magyar fiatalból álló mintát követett végig hat évig. A felmérés több hullámából is rendelkezésre állnak – a szülőkkel külön folytatott interjúk alapján – a megkérdezettek etnikai identitásához vonatkozó adatok, ami lehetővé teszi származásuk megállapítását, valamint a mintába került családok anyagi helyzetének változását. Összességében tehát ez az adatsor sok szempontból jobban használható az etnikai identitás mikroszintű kutatásához, mint az eddigiekben használtak, és egyedülálló abban, hogy lehetővé teszi az etnikai identitás dinamikus változásának vizsgálatát.

A legfontosabb eredményünk annak a megállapítása, hogy a cigány származású fiatalok 12 százalékkal nagyobb valószínűséggel vallották

magukat romának azokban az években, amikor a családjuk anyagi nehézségekkel szembesült (6 százalékpontos növekmény, amely az 50 százalékos alapszinthez adódik). Ezt az eredményt számos robusztussági vizsgálat igazolja mind mérési, mind pedig elemzési módszerek szempontjából. Azt is megmutatjuk, hogy az anyagi körülmények hatása azon fiatalok körében a legerősebb, akiknek egyik szülője roma, a másik viszont nem, és gyengébb az etnikailag homogén családok esetében.

Az az eredményünk, amely szerint az anyagi nehézségek előhozhatják a társadalom peremén élő etnikai csoportokkal való azonosulást, egy komplex kapcsolatra enged következtetni az etnikai és jövedelmi csoportok között (vö. *Shayo* [2009]). Pontosan azok a folyamatok, amelyek az etnikai identitást befolyásolják, megerősítik az etnikai csoportok közötti egyenlőtlenséget (vö. *Penner–Saperstein* [2008]). Továbbá az a tendencia, hogy az etnikai csoportok időben egyre homogénebbé válnak, hozzájárulhat az etnikai csoportok közötti konfliktusok kiéleződéséhez.

ELMÉLETI ÁTTEKINTÉS ÉS KAPCSOLÓDÓ SZAKIRODALOM

Az elméleti megközelítésünk alapja a *névleges* és az *aktivált* identitás közötti különbségtétel (*Chandra* [2012]). A névleges etnikai identitást úgy definiálhatjuk, mint az olyan csoportokhoz tartozást, amelyekhez való kapcsolódásra az egyének származásuk alapján jogosultak, míg az aktivált identitás olyan csoportokhoz való tartozás, amelyeknek ténylegesen tagjának vallja magát az egyén (uo.). A kulcskérdés az, hogy mitől aktiválódnak vagy válnak passzívvá a névleges identitások.

Az általunk javasolt válasz *Turner és szerzőtársai* [1987] kategorizációs elméletén alapszik: az egyén annál nagyobb eséllyel tekinti magát egy csoport tagjának, minél inkább hasonlónak érzi magát a csoport tagjaihoz (*Huddy* [2001], *Shayo* [2009]). Tehát azt várjuk, hogy azon egyéni tulajdonságok változása, amelyek egy csoport tagjaira jellemzők, hozzájárulhatnak az etnikai identitás változásához. Ez a rövid távú mechanizmus kiegészíti azokat a hosszú távú folyamatokat, amelyek során makroszintű politikai és társadalmi folyamatok átalakíthatják az etnikai csoportok között érzékelt határokat (lásd például *Laitin* [1995]).

Ebben a tanulmányban az anyagi nehézségekre helyezük a hangsúlyt, azaz egy olyan egyéni tulajdonságra, amely sok társadalomban a marginalizált etnikai csoportok jellemzője (*Laitin* [1995], *Hale* [2004]). Bár az etnikai csoportok és az anyagi helyzet közötti kapcsolat hosszú távon

igencsak szilárd lehet, egyes emberek saját státusukban szembesülhetnek gyors változásokkal. Ennek megfelelően azt várjuk, hogy ha egy társadalomban egy etnikai kisebbség tagjai jelentősen szegényebbek, mint a többségi társadalom tagjai, az egyének nagyobb eséllyel azonosulnak ezzel a csoporttal, amikor ők maguk is elszegényednek.

Tanulmányunk ahhoz az irodalomhoz kapcsolódik, amely azt vizsgálja, hogy miért vallja magát valaki egy adott etnikai csoport tagjának. Azok a kutatások, amelyek az etnikai identitás egyéni szintű befolyásoló tényezőit vizsgálják (*Schwartzman* [2007], *Davenport* [2016]), keresztmetszeti elemzések, és ezért pusztán korrelációt állapítanak meg az etnikai identitás és az azt magyarázó tényezők között.¹ Továbbá a vizsgált személy válasza alapján mérik a származását, és nem kérdezik meg a család különböző generációinak tagjait, így az identitás generációk közötti továbbadását érintő eredményeik nem igazán megalapozottak.²

Tudomásunk szerint *Penner–Saperstein* [2008] cikk az egyetlen, amely az etnikai identitás dinamikáját longitudinális adatok segítségével vizsgálja. Az egyik amerikai panelfelmérés, a National Longitudinal Survey of Youth (NLSY) adatait használva a szerzőpáros megmutatja, hogy az interjúkat lebonyolító *kérdezők* nagyobb eséllyel kategorizálták a mintába kerülteket feketékként, ha azok az interjú előtti időszakban börtönben voltak, vagy anyagi nehézségekkel küzdöttek. Bár ennek a cikknek a tárgya a *klasszifikáció*, a szerzők más elemzése is hasonló eredményeket mutatnak akkor is, amikor ugyanezen magyarázó változók hatását az *identitásra* mérik.³

Cikkünk néhány olyan tanulmányhoz is kapcsolódik, amelyek azt vizsgálják, hogy miként befolyásolják egyes makroszintű tényezők az etnikai, illetve a politikai vagy nemzeti identitás relatív fontosságát (*Eifert és*

¹ *Schwartzman* [2007] brazil népszavazási adatokat használva megmutatja, hogy a magasabb társadalmi státusú szülők gyakrabban azonosítják a gyermeküket fehérként, mint azonos bőrszínű, de alacsonyabb státusú társaik. *Davenport* [2016] egy elsőéves amerikai egyetemistákkal készült kérdőív kutatást felhasználva megmutatja, hogy az identitás egy sor demográfiai változó függvénye azon fiatalok esetében, akiknek a szülei különböző bőrszínűek.

² Ez azért fontos, mert ugyanazok a nem megfigyelt különbségek növelhetik annak a valószínűségét, hogy a megkérdezett családtag kisebbséginek vallja magát és gyermekeit is akként azonosítja.

³ Meg kell azonban jegyezni, hogy az identitással kapcsolatos eredményeik az adatok sajátságából következően gyengébbek, mint a kategorizálással kapcsolatosak. Az identitással kapcsolatos kérdés formátuma más a két hullámban, amelyek között 23 év telt el. Emiatt nem egyértelmű, hogy az etnikummal kapcsolatos kérdésekre adott válaszok időbeli változása valódi, az etnikai identitásában bekövetkezett változásokat tükröz, vagy pusztán a rendelkezésre álló kategóriák értelmezésében bekövetkezett változásokat.

szerzőtársai [2010], *Robinson* [2014], *Michelitch* [2015]), valamint ezek az identitások a politikai attitűdöket (*Roccas–Brewer* [2002], *Shayo* [2009], *Margalit–Kuo* [2012]). A mi megközelítésünk nemcsak abban különbözik ezektől a tanulmányoktól, hogy érdeklődésünk középpontjában az egyéni szintű tényezők állnak, hanem abban is, hogy önmagában az etnikai identitásra koncentrálunk, és nem pedig annak valamely más csoporthoz viszonyított fontosságára. Ez azért fontos, mert ahogyan *Roccas–Brewer* [2002] kiemeli, egy egyén több csoport tagjaként is meghatározhatja magát, és e csoportok közötti átfedések vagy kizáró kapcsolatok önmagukban is fontos szerepet játszhatnak a politikai vélemények kialakulásában.

A ROMA IDENTITÁS POLITIKAI KONTEXTUSA MAGYARORSZÁGON

A roma nép Európa egyik legnagyobb nemzetiségi kisebbsége.⁴ Bár a roma populáció méretét nagyon nehéz pontosan mérni, számukat becslések mintegy négymillióra teszik Kelet-Közép-Európában (*Bárány* [2003]) és mintegy félmillióra Magyarországon (*Kemény–Jankó* [2006]).

A magyar cigányságot szélsőséges és kiterjedt szegénység, alacsony iskolázottság, rossz egészségügyi és munkaerőpiaci helyzet, valamint teljes társadalmi kirekesztettség jellemzi (*O’Higgins–Ivanov* [2006], *Milcher* [2006], *UNDP* [2002]). *Jankó* [2004] becslése szerint a magyarországi romák kétharmada tartozik a magyar jövedelemeloszlás legalsó tizedébe. A romák leszakadása már a kora gyermekkorban megkezdődik: komoly különbségek tapasztalhatók születési testtömeg, magasság, teszteredmények és iskolai teljesítmény tekintetében (*Kertesi–Kézdi* [2011]), és a magyar iskolákat jelentős etnikai alapú szegregáció jellemzi (*Kertesi–Kézdi* [2013]).

Bár a romák és a többségi társadalom között fennálló feszültségek régóta jelen vannak a magyar társadalomban, a 2000-es évek végén jelentősen kiéleződtek. Elég itt az Olaszliszván 2009-ben bekövetkezett tragédiára, valamint a romagyilkosságokra gondolni. Az etnikai feszültségek az országos politikába is beszivárogtak, amikor a Jobbik megalapította a Magyar Gárdát, amelynek vállalt célja a „cigánybűnözés” megfékezése volt, eszköze pedig a magyar vidéken élő roma lakosság megfélemlítése. Ezen események, illetve két szokatlanul megosztó és rasszista választási kampány után

⁴ *Bárány* [2002] részletesen mutatja be a közép-európai, illetve magyarországi romák történelmét és jelenlegi helyzetét.

a Jobbik mindkét választáson jó eredményeket ért el, és a jelenlegi kormány párt egyedüli kihívójává lépett elő.

Fontos megjegyezni, hogy a Magyarországon jelenlévő etnikai feszültségekhez jelentősen hozzájárul a sztereotipizáló diskurzus mind a médiában, mind pedig az országos politikában (*Bernáth–Messing* [1999], [2003]). Ezek a diskurzusok gyakran egybemoszák az etnikum és a társadalmi osztály kategóriarendszerét, és egy olyan romaképet teremtenek meg, amelyben a szegénység, a társadalmi kirekesztettség és a másság kategóriái sűrűsödnek össze.⁵

EMPIRIKUS MEGKÖZELÍTÉS

A minta

Elemzésünkhöz a Tárki Életpálya-felmérését használjuk, amely egy 2006 és 2012 között évente felvett panelkutatás.⁶ E felmérés mintavételi keretét azok a 8. osztályos általános iskolai tanulók alkották, akik teljesítették a nemzeti kompetenciafelmérést. Ahhoz, hogy elegendő számú roma fiatal kerüljön a mintába, a mintavételezés során nagyobb eséllyel válogattak be olyan tanulókat, akik gyengén teljesítettek a teszten. Ezért a minta reprezentativitását az elemzések során súlyozással állítjuk helyre. Adatainkról (a megkérdezettek toborzásáról, mintavételezésről, lemorzsolódásról, és hiányzó adatokról) további részleteket közlünk online függelék A pontjában, amely a csillagos lábjegyzetben megadott linken érhető el.

Más kohorszalapú kutatásokhoz hasonlóan (*Jennings–Markus* [1984], *Erikson–Stoker* [2011]) az Életpálya-felmérést olyan előnyös tulajdonságok jellemzik, amelyek kompenzálják a mintavételi keret korlátait:

1. a fiatalok válaszadók az anyagi helyzetüket érintő változások passzív elszennvedői, ami segít kizárni egy esetleges fordított oksági kapcsolatot a kisebbségi identitás és az anyagi nehézségek között;

⁵ Többen is vizsgálták a roma identitás társadalmi és politikai meghatározóit (a teljesség igénye nélkül lásd *Formoso* [1986], *Ladányi–Szelényi*, [2001], *Csepeli–Simon* [2004], *Ahmed és szerzőtársai* [2007], valamint *Prieto-Flores* [2009]). Sajnos, ezek a tanulmányok nem alkalmasak az identitás dinamikus elemzésére, mivel keresztmetszeti mintákon alapulnak, és nem alkalmasak a kérdezettek származásának, illetve identitásának független mérésére.

⁶ Az Életpálya-kutatást *Kertes Gábor* és *Kézd Gábor* tervezte. Az interjúkat a Tárki bonyolította le, a fiatalok megkérdezettek és szüleik belegyezésével.

2. mivel majdnem minden válaszadó a szüleivel élt az első két hullám alatt, lehetséges volt a fiatalok származását a szüleikkel készült interjúk alapján meghatározni.

Mindezek ellenére a mintavétel sajátosságai, illetve a tény, hogy elemzésünk fiatal felnőttekre vonatkozik, valamelyest korlátozzák az eredményeink általánosíthatóságát. Elképzelhető, hogy a felnőttkor elérésével az identitás érzéketlenné válik az anyagi körülményekre. Ebben az esetben az eredményeink túlértékelik az anyagi nehézségek és a kisebbségi identitás között fennálló kapcsolatot. Azok az események azonban, amelyek fiatal korban hozzájárulnak az etnikai hovatartozás kialakulásához, hosszú távon is fontos hatással lehetnek.⁷

Változók

Identitás • Az Életpálya-felmérés négy hullámában is feltették a minta-ba került fiataloknak a következő kérdést: „*Országunk polgárai különféle etnikai csoportokhoz tartoznak. Melyik etnikai csoporttal azonosulsz leginkább? Milyen egyéb etnikai csoporttal azonosulsz?*” Ez a stratégia lehetővé tette azt, hogy válaszadók két identitást is választhassanak minden egyes hullámban.⁸ A *roma* identitást egy indikátorváltozóként határozzuk meg, amely akkor vesz fel 1-et, ha egy fiatal egy adott hullámban bármely kérdésben a *roma* kategóriát választotta. Fontos megjegyezni, hogy a 31 622 kérdezőből mindössze 46 esetben került sor olyan válaszra (nem tudom vagy válaszmegtagadás), ami lehetetlenné tette volna az etnikai identitás meghatározását.

Származás • A fiatalok származását a szüleikkel folytatott interjúk alapján határoztuk meg, amelyekre az első két hullámban került sor. A szülők esetében a fentiekkel azonos módon kérdezték rá az etnikai hovatartozásra, továbbá arról is kérdezték őket, hogy volt-e az ő felmenőik

⁷ Tekintve, hogy tudomásunk szerint nem léteznek longitudinális kutatások az etnikai identitásról, nehéz meghatározni még az esetleges torzítás előjelét is egy teljes lakosságra reprezentatív kutatás eredményeihez képest.

⁸ Ez rendkívül fontos a roma identitás esetében: azoknak a fiataloknak, akik egy adott hullámban romának vallották magukat, 83 százaléka a magyar identitást is megjelölte, és azoknak, akik legalább egy hullámban romának vallották magukat, 99,8 százaléka a magyar identitást is megjelölte valamelyik hullámban. Továbbá, a roma identitást 55 százalékból „másodlagos” identitásként jelölték meg. Bár néhány fiatal a romától és a magyartól eltérő csoportokat is megjelölt, ezek aránya (4,1 százalék) elenyésző a roma (9 százalék) és a magyar (99,9 százalék) identitáshoz képest.

között roma származású. Elemzésünkben azokat a fiatalokat tekintjük *roma származásúnak*, akiknek legalább az egyik szülője legalább az egyik hullámban cigánynak vallotta magát, vagy igenlően válaszolt arra a kérdésre, amely rokonainak esetleges roma származását firtatta.⁹ Az e mögötti megfontolás egyszerűen az volt, hogy az egyének számára elérhető identitások teljes halmazát azok a csoportok alkotják, amelyekkel a felmenőik valaha közösséget vállaltak.

Érdekes módon a roma származású válaszadók relatív többsége (mintegy 49 százalék) az interjúk közül néhányban vallotta csak magát cigánynak. A többiek nagyjából azonos arányban vallották magukat romának az összes hullámban (27 százalék), illetve egyik hullámban sem (24 százalék). Tehát a roma származású fiatalok jelentős részének identitása kifejezetten változékony.

Anyagi nehézségek • A családok anyagi nehézségeit mérő mutatónkat a szülőknek feltett kérdésekből állítottuk össze. Ezek a kérdések arra vonatkoztak, hogy előfordult-e, hogy a családnak nem jutott pénze elég ételre, nem tudták befizetni a számláikat, vagy nem volt pénzüik fűteni az interjú megelőző évben. Az anyagi nehézségeket egy indikátorváltozóval mérjük, amely az 1 értéket veszi fel, amennyiben a háztartásban a fenti események bármelyike előfordult.¹⁰ Ennek a mérési stratégiának az az előnye, hogy mivel a kérdéses eseményekre a szülők nagyobb eséllyel emlékeznek, mint a pontos bevételeikre, kisebb mérési hibát tartalmaznak, mint például az egy főre jutó jövedelem. A mérési hiba csökkentése különösen fontos, hiszen az az általunk használt panelökonometriai modellekben súlyos torzításhoz vezet (*Angrist–Pischke* [2008]).

Kontrollváltozók • A rendelkezésre álló adatok gazdagsága lehetővé teszi, hogy egy sor olyan, időben változó kovariánusra kontrolláljunk, amelyek összefügghetnek mind a családok anyagi helyzetével, mind pedig a fiatalok identitásával. E változók a következők: a szüleivel lakik-e a fiatal, a háztartásban élők száma, új helyre költözött-e a háztartás, van-e gyereke a fiatalnak, jár-e iskolába, és van-e állandó partnere a fiatalnak (különös tekintettel a partner etnikai hovatartozására).

⁹ Ebbe a mutatóba a nevelőszülőket is bele vesszük, azt feltételezve, hogy egy nevelőszülő nagy eséllyel ugyanabba az etnikumba tartozik, mint a biológiai szülő. Az eredményeink változatlanok, ha a roma származás definiálásakor a nevelőszülők etnikumát figyelmen kívül hagyjuk.

¹⁰ Robusztussági vizsgálataink során egy sor más mutatót is vizsgálunk, mint például az egyes anyagi nehézségek típusát és gyakoriságát is figyelembe vevő kompozit mutatót, vagy egyszerűen az egy főre jutó ekvivalens jövedelemen alapuló indikátorokat.

Az 1. táblázat összefoglalja az Életpálya-felmérés hullámaival kapcsolatos legfontosabb információkat: a kérdések időpontját, a válaszadók számát és a fő változók átlagait. Látható, hogy a 2008-ban elkezdődő recesszióval jelentősen nőtt azoknak a családoknak az aránya, akiket anyagi nehézségek sújtottak. Szintén észrevehető a magukat romának vallók számában bekövetkező rövid távú növekedés, amely tükrözheti talán a felmérés kérdéseinek sorrendjében bekövetkezett változást vagy valamely politikai esemény bekövetkeztét. Az elemzésünk során nem teszünk kísérletet ennek magyarázatára, és év fix hatásokat használunk.¹¹

1. TÁBLÁZAT

A hullámok bemutatása (súlyozott átlagok)

Hullám	Év	Elemszám	A fiatalok medián-életkora	Kinek az identitását kérdezték?	Azon fiatalok aránya, akik	
					romának vallották magukat	anyagi nehézségekkel küszködtek
A	2006	10 022	15	szülők		18
B	2007	9 000	16	szülők, fiatal	4,5	18
C	2008	8 648	17	–	–	19
D	2010	8 100	18	fiatal	6,1	22
E	2011	7 621	19	fiatal	5,4	23
F	2012	6 974	20	fiatal	5,6	23

Becslési stratégia

Az anyagi nehézségek hatását a roma identitásra lineáris valószínűségi modellek segítségével becsüljük meg. Kétféle regressziót használunk: az egyikben egyéni fix hatásokat alkalmazunk, a másikban pedig a bevont változók első differenciáit képezzük (azaz azok hullámok közötti különbségét használjuk).¹² Az oksági hatást mindkét esetben időbeli, nem pedig

¹¹ 2010-ben az etnikai identitással kapcsolatos kérdések feltevése előtt egy olyan kérdéssor szerepelt, amelynek során a fiatalnak azonosítania kellett egyes barátainak, illetve ismerőseinek etnikai hovatartozását. Elképzelhető, hogy ezek a kérdések növelték a magukat romának vallók arányát ebben a hullámban. Emellett az is lehetséges, hogy az ok 2010-es választási kampány vagy valamely hasonló politikai esemény volt.

¹² Azért hagyatkozunk lineáris modellekre, mert esetükben egyszerűbb az egyéni fix hatások modellezése, illetve a válaszok súlyozása (lásd *Wooldridge* [2010]). Hasonló eredményeket kapunk nem lineáris (fix hatású logit és korrelált random hatású probit) modellek alapján is.

keresztmetszeti különbségek alapján identifikáljuk, így nem okoznak torzítást azok a kihagyott, de időben stabil változók, amelyek esetleg korrelálnak mind a függő, mind pedig a független változóval.

A fix hatások és a különbségképzés önmagában még nem zárja ki, hogy egy esetleges fordított oksági kapcsolat vagy valamely időben változó harmadik tényező kelti annak a látszatát, hogy az anyagi nehézségek önmagukban befolyásolják az identitást. Mindazonáltal ebben az esetben a fordított okság meglehetősen valószínűtlen: ez azt jelentené, hogy a mintába került fiatal identitásában bekövetkező változás kihat a családjá anyagi helyzetére. Továbbá a már említett kontrollváltozók bevonásával kiszűrjük egy sor olyan tényező hatását, amely esetlegesen korrelál a család anyagi helyzetével, és a fiatal identitásában változást idézhet elő (például a háztartás összetételében vagy lakhelyében beálló változás, az iskola otthagyása, egy partnerrel való összeköltözés vagy gyermekvállalás).

Elemzésünkbe csak a roma származású fiatalokat vonjuk be,¹³ továbbá leszűkítjük a mintát azokra a válaszadókra, akik mind a négy olyan hullámban (*B*, *D*, *E* és *F*) részt vettek, amelyben szerepeltek az etnikai identitással kapcsolatos kérdések. Ezek után a korlátozások után az elemzésünk 650 fiatal négy hullámban megfigyelt válaszain alapul.¹⁴

A 2. táblázat bemutatja a felhasznált változók leíró statisztikáit. Noha elemzésünk csak a roma származású fiatalokra épül, bemutatjuk a változók átlagos értékeit a nem roma származásúakra is. A roma származású fiatalok két és félszer gyakrabban szembesültek anyagi nehézségekkel, mint nem roma társaik, megerősítve azt a feltevésünket, hogy az anyagi depriváció valóban különösen jellemző körülmény a romák esetében.

¹³ Ennek a megközelítésnek egy korlátja, hogy a származást időben változatlanként kezeli. Amennyiben a szülők identitása változik, alkalmasint „félre kategorizálhatjuk” egyes fiatalok származását. Például nem tekintünk roma származásúnak egy fiatalt, akinek a szülei nem vallották magukat romának a velük folytatott interjúk során, de esetleg annak vallották volna magukat egy más időpontban. Ebben az esetben a végső elemzésünkben nem szerepelnek olyan fiatalok (mivel nem roma származásúnak tekintettük őket), akik később roma származásra „tehettek szert”, és esetleg romának is vallották magukat. Valójában ez a probléma nem súlyos: azok közül, akiket a roma származás hiányában kizártunk az elemzésből, mindössze 1 százalék vallotta magát romának legalább egy hullámban, és ebben a csoportban az identitás nem függ össze az anyagi nehézségekkel.

¹⁴ Ahogyan azt az online elérhető Függelék A1 táblázata megmutatja, sem a lemorzsolódás, sem pedig az egyes változók esetleges hiánya nem vezetett szisztematikus eltérésekhez a kiindulóminta és az elemzéshez használt csoport között.

2. TÁBLÁZAT

Leíró statisztikák (súlyozott átlagok)

Változó	Roma származású	Nem roma származású
Romának vallotta magát (százalék)	52	1
Anyagi nehézségek (százalék)	49	19
Kor (év)	19,0	18,7
Anya nélkül él (százalék)	11	5
Apa nélkül él (százalék)	26	24
Költözés (százalék)	14	10
Háztartásban élők száma	4,8	4,0
Iskolába jár (százalék)	57	85
Gyermeke van (százalék)	14	1
Roma partnerrel él (százalék)	3	0
Nem roma partnerrel él (százalék)	3	1
Ismeretlen etnikumú partnerrel él (százalék)	10	1
Megfigyelések száma	2 600	21 908
Válaszadók száma	650	5 477

EREDMÉNYEK

A becslések eredményét a 3. táblázat mutatja be. Figyelmünk homlokterében az anyagi nehézségek hatását mérő együttható áll (a további változók becsült hatását a Függelékben közöljük, amely elérhető a csillagos lábjegyzetben megadott linken). Az első két oszlopban a fix hatásokat használó regressziókat mutatjuk be a kontrollváltozók bevonása előtt és után, míg a harmadik és negyedik oszlopban a változásokat használó modellek eredményeit közöljük.

Az eredmények alapján a cigány származású fiatalok 12 százalékkal nagyobb valószínűséggel vallották magukat romának azokban az években, amikor a családjuk anyagi nehézségekkel szembesült (6 százalékpontos növekmény, amely az 50 százalékos alapszinthez adódik). Néhány további változóról is azt találjuk, hogy kapcsolódnak a roma identitáshoz: az iskola elhagyása, valamint egy roma élettárssal való összeköltözés növeli (míg a nem roma élettárssal való összeköltözés csökkenti) a roma identitás vállalását. Bár ezek az eredmények konzisztensek várakozásainkkal, mivel ezek az események a fiatal döntéseinek következményei, e változók kapcsán nem zárható ki a fordított oksági kapcsolat.

3. TÁBLÁZAT

Anyagi nehézségek és roma identitás a roma származásúak körében

Függő változó: roma identitás

	(1) fix hatás	(2) fix hatás	(3) első differenciák	(4) első differenciák
Anyagi nehézségek	0,059 (0,026)*	0,059 (0,026)*	0,063 (0,028)*	0,063 (0,029)*
Kor		-0,158 (0,172)		-0,235 (0,187)
Anya nélkül él		-0,007 (0,053)		-0,051 (0,049)
Apa nélkül él		0,035 (0,043)		0,009 (0,044)
Költözés		0,026 (0,034)		0,047 (0,037)
Háztartásban élők száma		0,009 (0,010)		-0,000 (0,011)
Iskolába jár		-0,077 (0,033)*		-0,032 (0,039)
Gyermeke van		-0,039 (0,051)		-0,056 (0,052)
Roma partnerrel él		0,098 (0,047)*		0,092 (0,050)
Nem roma partnerrel él		-0,166 (0,068)*		-0,091 (0,077)
Ismeretlen etnikumú partnerrel él		0,047 (0,060)		0,029 (0,069)
R^2	0,01	0,03	0,02	0,03
Megfigyelések száma	2600	2427	1950	1769
Válaszadók száma	650	621	650	621

Megjegyzés: a paraméterbecslések súlyozott lineáris valószínűségi modelleken alapulnak, amelyek egyéni és hullám fix hatásokat tartalmaznak [(1) és (2) oszlopok], illetve hullámok közötti különbségek alapján becsültek [(3) és (4)] oszlopok).

A zárójelben közölt standard hibák egyéni szinten klaszterezettek.

* 95 százalékos szinten szignifikáns.

A legfontosabb empirikus eredményünk rendkívül robusztus mind a becslési eljárás, mind pedig a változók mérését tekintve (ezeket az eredményeket az online Függelékben közöljük). További elemzésekben azt találjuk, hogy az anyagi helyzet hatása nagyjából szimmetrikus: az anyagi helyzet

romlása növeli a roma identitás vállalásának esélyét, míg annak javulása csökkeni azt. Emellett úgy tűnik, hogy az eredmények főleg a másodlagos identitás változásából táplálkoznak.

Az anyagi helyzet hatása etnikailag homogén és heterogén családokban

Az eddigi elemzésünkben nem tettünk különbséget azon roma származású fiatalok között, akiknek szülei különböző identitást vállaltak. Lehetőséges azonban, hogy az anyagi helyzet hatása különbözik annak függvényében, hogy egy fiatal roma származása mennyire erős. Logikusnak tűnhet például, hogy az anyagi helyzet hatása erősebb azon fiatalok esetében, akik egy magát romának valló és egy magát nem romának valló szülővel élnek, amennyiben ezek a fiatalok kevésbé néznek ki romának, kevésbé azonosulnak a cigányság kultúrájával, és összességében az identitásukat kevésbé korlátozza a származásuk.

Hogy ezt a hipotézist megvizsgálhassuk, szüleik identitása alapján három csoportra osztottuk a roma származású fiatalokat. Az első csoportba azok tartoznak, akiknek mindkét szülője romának vallotta magát, a másodikba pedig azok, akiknek csak az egyik. Végül, a harmadik csoportba azokat soroltuk, akik egyetlen, magát romának valló szülővel élnek (és így a másik szülő etnikuma ismeretlen számunkra). A 4. táblázat e három csoportra megismétli az általunk legjobbnak tartott specifikációt (egyéni fix hatásokkal, kontrollváltozók nélkül).

Az anyagi helyzet hatása az „etnikailag kevert” családokban volt a legerősebb: ebben a csoportban az együttható értéke az anyagi nehézségekkel nem szembesülő átlagának 67 százalékára rúg. Ezzel szemben a két roma szülővel rendelkező fiatalok esetében az anyagi nehézségek hatása sokkal kisebb, és statisztikailag nem szignifikáns, míg az egy szülővel élő fiatalok esete a kettő érték között van.¹⁵ Összességében azt találjuk, hogy az anyagi nehézségek hatása azoknál a legmagasabb, akik egyébként a legkevésbé lennének hajlamosak magukat romának vallani (lásd a táblázat második sorát). Ez arra utal, hogy az identitás dinamikája és az anyagi helyzet szerepe abban nem független a család etnikai összetételétől.

¹⁵ Azt gyanítjuk, hogy ennek oka, hogy az egyetlen roma szülővel élő fiatalok nagy részének a másik biológiai szülője is roma.

4. TÁBLÁZAT

Anyagi nehézségek és roma identitás a szülők etnikumának függvényében

Függő változó: roma identitás

	(1) Mindkét szülő roma	(2) Egyik szülő roma, a másik nem	(3) Egyik szülő roma, a másik ismeretlen
Anyagi nehézség	0,017 (0,033)	0,122 (0,050)*	0,067 (0,048)
A roma identitás alapgyakorisága	0,62	0,18	0,45
R^2	0,00	0,06	0,04
Megfigyelések száma	1504	744	352
Válaszadók száma	376	186	88

Megjegyzés: a paraméterbecslések súlyozott lineáris valószínűségi modelleken alapulnak, amelyek egyéni és hullám fix hatásokat tartalmaznak.

Teljes minta: azon válaszadók, amelyek mind a *B*, *D*, *E* és *F* hullámban részt vettek, és legalább egyik szülőjük romának vallotta magát, vagy azt mondta, hogy rendelkezik roma felmenőkkel.

Rézminták: (1) mindkét szülő vagy romának vallotta magát, vagy azt mondta, rendelkezik roma felmenőkkel; (2) pontosan egy szülő vagy romának vallotta magát, vagy azt mondta, rendelkezik roma felmenőkkel; (3) egyetlen szülő, aki vagy romának vallotta magát, vagy azt mondta, rendelkezik roma felmenőkkel.

A zárójelben közölt standard hibák egyéni szinten klaszterezettek.

* 95 százalékos szinten szignifikáns.

KÖVETKEZTETÉSEK

Tanulmányunk több olyan empirikus eredményt vonultat fel, amelyeknek fontos támpontokat adhatnak az etnikai identitás és annak politikai szerepét vizsgáló kutatások számára. Egyrészt, megmutattuk, hogy a konstruktivista értelmezésnek (*Chandra* [2012]) megfelelően az egyéni identitás változékony, még akkor is, ha annak társadalmi háttere rövid távon nem változik.

Másrészt, eredményeink rámutatnak az etnikai csoportok, illetve a társadalmi osztályok mibenléte között fennálló dinamikus kapcsolatra. Azt találjuk, hogy a hátrányos helyzetű kisebbségek tagjai az elszegényesedés hatására hajlamosabbak lesznek arra, hogy felvállalják ezt az identitást, míg azok, akik megmenekülnek a szegénységtől, megtagadják ezt az identitást. Tehát az a folyamat, amelynek során az anyagi helyzet és a származás alapján meghatározott csoportok egymásba mosódnak, beteljesíti a kisebbségekre vonatkozó előítéleteket.

Harmadrészt, az eredményeink megmutatják, hogy az identitás egyéni dinamikája több mint pusztán kontextuális tényezők következménye, és

nem magyarázható önérdékkövető motivációkkal. Ezzel ellentétben úgy tűnik, hogy az identitások az egyének saját magukról alkotott képének társadalmi szerkezetbe beágyazódó termékei. Tehát az etnikum egy olyan kategóriarendszer, amely változékony egyéni tulajdonságokat sűrít egybe, és amelyek jelentősége attól függ, hogy az egyes egyének helyzete mennyire tipizálja a társadalom etnikai csoportokról alkotott képét.

Elemzésünk egyetlen ország egyetlen kisebbségére terjed ki, ennek ellenére úgy gondoljuk, hogy fő eredményünk általánosítható. Sok nemzeti-ségi és etnikai kisebbség él szegénységben, kirekesztve a többségi társadalomból, hasonlóan a magyar romákhoz. Bár kevésbé meggyőző módszerekkel több kutatás is bizonyította a „pénz fehérit” jelenséget (lásd *Schwartzman* [2007], *Davenport* [2016]), mindazonáltal elképzelhető, hogy az etnikai identitás és a társadalmi státus közötti kapcsolatot erőssége függhet más társadalmi tényezőktől.

Tanulmányunk középpontjában az etnikai identitás állt, azonban érvelésünk általánosítható bármely más csoporttal való azonosulásra. Az a megfigyelés, hogy az emberek hajlamosabbak olyan csoportokkal azonosulni, amelyekhez hasonlóan látják magukat, alkalmazható lenne a nemzeti, illetve politikai identitás vizsgálatára is. Fontos lenne, hogy e témák kutatói megfelelő adatok és módszerek felhasználásával megvizsgálják ennek a jelenségnek az általánosíthatóságát.

HIVATKOZÁSOK

- AHMED, P.–FELICIANO, C.–EMIGH, R. J. [2007]: Internal and external ethnic assessments in Eastern Europe. *Social Forces*, Vol. 86. No. 1. 231–255. o.
- ANGRIST, J. D.–PISCHKE, J.-S. [2008]: *Mostly harmless econometrics. An empiricist's companion*. Princeton University Press, Princeton.
- BÁRÁNY ZOLTÁN [2002]: *The East European Gypsies*. Cambridge University Press, Cambridge.
- BÁRÁNY ZOLTÁN [2003]: *A kelet-európai cigánység. Rendszerváltás, marginalitás és nemzetiségi politika*. Athenaeum 2000 Kiadó, Budapest.
- BERNÁT ANIKÓ–JUHÁSZ ATTILA–KREKÓ PÉTER–MOLNÁR CSABA [2013]: *The roots of radicalism and anti-Roma attitudes on the far right*. Tárki, Budapest, http://www.tarki.hu/en/news/2013/items/20130305_bernat_juhasz_kreko_molnar.pdf.
- BERNÁTH GÁBOR–MESSING VERA [1999]: *Romák a magyarországi többségi médiában. Hogyan szeretnénk látni a cigányokat? Megjelent: Rendszerváltás és Kommunikáció*. Osiris Kiadó–Erasmus Közéleti Kommunikációs Intézet, Budapest.

- CEDERMAN, L.-E.–GIRARDIN, L. [2007]: Beyond fractionalization: Mapping ethnicity onto nationalist insurgencies. *American Political Science Review* 101 (1): 173–185.
- CHANDRA, K. (szerk.) [2012]: *Constructivist theories of ethnic politics*. Oxford University Press, Oxford.
- CSEPELI GYÖRGY–SIMON DÁVID [2004]: Construction of Roma identity in Eastern and Central Europe: Perception and self-identification. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 30. No. 1. 129–150. o.
- DAVENPORT, L. D. [2016]: The Role of Gender, Class, and Religion in Biracial Americans Racial Labeling Decisions. *American Sociological Review*, Vol. 81. No. 1. 57–84. o. <http://dx.doi.org/10.1177/0003122415623286>.
- EIFERT, B.–MIGUEL, E.–POSNER, D. N. [2010]: Political competition and ethnic identification in Africa. *American Journal of Political Science*, Vol. 542. No. 2. 494–510. o.
- ÉRIKSON, R. S.–STOKER, L. [2011]: Caught in the draft: The effects of Vietnam draft lottery status on political attitudes. *American Political Science Review*, Vol. 105. No. 2. 221–237. o.
- FORMOSO, B. [1986]: *Tsiganes et sédentaires: La reproduction culturelle d'une société*. Editions L'Harmattan.
- HABYARIMANA, J.–HUMPHREYS, M.–POSNER, D. N.–WEINSTEIN, J. M. [2007]: Why does ethnic diversity undermine public goods provision? *American Political Science Review*, Vol. 101. No. 4. 709–725. o.
- HALE, H. E. [2004]: Explaining ethnicity. *Comparative Political Studies*, Vol. 37. No. 4. 458–485. o.
- HUDDY, L. [2001] From social to political identity. A critical examination of social identity theory. *Political Psychology*, Vol. 22. No. 1. 127–156. o.
- JANKY BÉLA [2004]: A cigány családok jövedelmi helyzete. Megjelent: *Kolosi Tamás–Tóth István György–Vukovich György* (szerk.): *Társadalmi riport, 2004*. Táarki, Budapest, 400–413. o.
- JENNINGS, M. K.–MARKUS, G. B. [1984]: Partisan orientations over the long haul: Results from the three-wave political socialization panel study. *American Political Science Review*, Vol. 78. No. 4. 1000–1018. o.
- KEMÉNY ISTVÁN–JANKY BÉLA [2006]: Roma Population of Hungary 1971–2003. Megjelent: *Kemény István* (szerk.): *Roma of Hungary East European Monographs*, CO – Atlantic Research and Publications, New York, NJ, 70–225. o.
- KEMÉNY ISTVÁN–JANKY BÉLA–Lengyel Gabriella [2004]: *A magyarországi cigányság 1971–2003*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- KERTESI GÁBOR–KÉZDI GÁBOR [2011]: The Roma/non-Roma test score gap in Hungary. *The American Economic Review*, Vol. 101. No. 3. 519–525. o. Magyarul: A roma és nem roma tanulók teszteredményei közti különbségekről és e különbségek okairól. *Közgazdasági Szemle*, 59. évf. 2012, 7–8. sz. 798–853. o.
- KERTESI GÁBOR–KÉZDI GÁBOR [2013]: Ethnic Segregation Between Hungarian Schools: Long-run Trends and Geographic Distribution. *Hungarian Statistical Review*, Special number 16.

- LADÁNYI JÁNOS–SZELÉNYI IVÁN [2001]: The social construction of Roma ethnicity in Bulgaria, Roma and Hungary during market transition. *Review of Sociology*, Vol. 7. No. 2. 79–89. o.
- LADÁNYI JÁNOS–SZELÉNYI IVÁN [2002]: Cigányok és szegények Magyarországon, Romániában és Bulgáriában. *Szociológiai Szemle*, 12. évf. 4. sz. 72–94. o.
- LAITIN, D. D. [1995]: Marginality a Microperspective. *Rationality and Society*, Vol. 7. No. 1. 31–57. o.
- MARGALIT, Y.–KUO, A. [2012]: Measuring Individual Identity.: Experimental Evidence. *Comparative Politics*, Vol. 44. No. 4. 459–479. o.
- MICHELITCH, K. [2015]: Does Electoral Competition Exacerbate Interethnic or Interpartisan Economic Discrimination? Evidence from a Field Experiment in Market Price Bargaining. *American Political Science Review*, Vol.109. No. 1. 43–61. o. <http://dx.doi.org/10.1017/s0003055414000628>.
- MILCHER, S. [2006]: Poverty and the determinants of welfare for roma and other vulnerable groups in southeastern Europe. *Comparative Economic Studies*, Vol. 48. No. 1. 20–35. o.
- O’HIGGINS, N.–IVANOV, A. [2006]: Education and employment opportunities for the Roma. *Comparative Economic Studies*, Vol. 48. No. 1. 6–19. o.
- PENNER, A. M.–SAPERSTEIN, A. [2008]: How social status shapes race. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, Vol. 105. No. 50 19 628–19 630. o.
- PRIETO-FLORES, Ò. [2009]: Does the canonical theory of assimilation explain the Roma case? Some evidence from Central and Eastern Europe. *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 32. No. 8. 1387–1405. o.
- ROBINSON, A. L. [2014]: National versus Ethnic Identification in Africa. *Modernization, Colonial Legacy, and the Origins of Territorial Nationalism*. *World Politics*, Vol. 66. No. 4. 709–746. o.
- ROCCAS, S.–BREWER, M. B. [2002]: Social identity complexity. *Personality and Social Psychology Review*, Vol. 6. No. 2. 88–106. o.
- SCHWARTZMAN, L. F. [2007]: Does Money Whiten? Intergenerational Changes in Racial Classification in Brazil. *American Sociological Review*, Vol. 72. No. 6. 940–963. <http://dx.doi.org/10.1177/000312240707200605>.
- SHAYO, M. [2009]: A model of social identity with an application to political economy: Nation, class, and redistribution. *American Political Science Review*, Vol. 103. No. 2. 147–174. o.
- SIMONOVITS GÁBOR–KÉZDI GÁBOR [2016]: Economic Hardship Triggers Identification with Disadvantaged Minorities. *The Journal of Politics*, Vol. 78. No. 3. 882–892. <http://dx.doi.org/10.1086/685586>.
- TURNER, J. C.–HOGG, M. A.–OAKES, P. J. REICHER, S. D.–WETHERELL, M. S. [1987] Rediscovering the social group. A self-categorization theory. Basil Blackwell, Oxford.
- UNDP [2002]: Avoiding the Dependency Trap. United Nations Development Program, Bratislava, http://hdr.undp.org/sites/default/files/avoiding_the_dependency_trap_en.pdf.
- WOOLDRIDGE, J. M. [2010]: *Econometric analysis of cross section and panel data*. MIT Press, Cambridge, MA.–London.